Inträdes-tal, [hållit i Svenska Akademien Den 13 Maj 1786, af] Lektoren och Probsten, Mag. Carl Gustaf Nordin

Bokutgåva

Texten ingår i *Svenska Akademiens Handlingar Ifrån År 1786. Första delen*, s. 99–114. Tryckt hos Carl Deleen och J.G. Forsgren, Stockholm 1801.

Mine Herrar!

Det skulle med skäl sägas, att jag misskände Akademiens ynnest och sidvördade det allmännas dom, om jag ej frivilligt tillstod, det ingalunda förtjensten tilldelat mig detta rum; och om J tagen mitt vidgående häraf såsom förställning, huru skulle jag väl tro något som dock icke möjligen kan blifva andras öfvertygelse? Tillåten mig att förklara, huru jag fattat anledningen till mitt intagande i detta vördnadsvärda Samfund.

Dess höge Stiftare hade anförtrott Eder, mine Herrar, vården om en af Rikets väsendteligaste tillhörigheter, Språket. Edert nit att fullgöra ett så nådigt behag, att förestå ett så vigtigt förmynderskap, tillät ej omtanken att hvila vid det närvarande, utan förde henne nu flera sekler framåt i tiden, för att se modersmålet upplyftadt till stadga och heder, derigenom, att ordning fogades till dess naturliga dygd och styrka: nu åter flera sekler tillbaka, för att undersöka dess fordna villkor och rättigheter, dem förfäderne ej varit i stånd att nog vårda, men hvilka nu upplifvade, kunde bidraga till dess förkofran och värdighet. Vid detta tillfälle vill det synas, som skulle någons välvilja hafva förebragt mitt namn, med erinran, att jag stundom haft mina vägar öfver forntidens fält: att vårt äldre språk dervid naturligtvis varit min ledare: att detta umgänge bibragt mig åtminstone någon tillgifvenhet för det nyare; och, då dessa omständigheter tedde sig för så benägna sinnen, voro de lätt öfverväldigade, och J trodden, mine Herrar, att här kunde tillåtas ett gemensamt utbrott af en ynnest, den J tillförene så ofta enskilt emot mig betygat. Jag dristar väl icke tillegna mig den ära, att hafva varit i en lika lycklig ställning hos samtelige af Eder, mine Herrar; men så känner jag de flestas oinskränkta bevågenhet, som kanske ej en gång studsat vid borgen för mitt uppsåt att vilja gagna, och för min erkänsla emot den förmån att beständigt få njuta Akademiens undervisning.

Vore än allt tillgångit på detta sätt, så anstår dock mig allraminst, att oskära edert beslut, eller, med en illa afpassad uppriktighet, låta mitt omdöme sätta sig öfver edert val. Fullkomligheten har ofta, för att vara tåld, måst förneka sig sjelf; ty det är allenast ett visst mått af ljus, som mennisko-ögat utan plåga fördrager; och hvarföre skulle då jag, olik den fullkomliga i allt annat, utan behof, härma honom i blygsamhet? Huru skulle jag icke önska att motsatsen häraf ville tillskynda mig någon benägen fördom hos andra! Jag vore då färdig att tillstå, det jag länge älskat och högaktat vårt språk: att jag bemödat mig om dess närmare kännedom, samt att ögat med nog flit följt detsamma ifrån dess första ursprung, och sedan allt framgent ifrån det ena omskiftet till det andra.

Jag har härvid funnit, att det är med språk, såsom med mennisko-ansigtet. Den förstaålderns drag bibehålla sig sällan, och gifva en ganska osäker anvisning på utseendet i tillkommande åldrar. En eller annan slägt likasom nedkastad i ett ödeland och blottad på kännedomen af allt, utom några få behof: en sådan slägt tarfvar hvarken mängd af ord eller deras konstiga böjelse och sammansättning; allraminst under ett hårdt luftstrek, der naturens njugghet icke allenast vägrar det beqvämliga, utan äfven tvingar med beständiga brister. Gåfvan att obehindradt tala förutsätter nöjet att tala, och detta härflyter af sinnets lätthet; men huru

kan sinnet vara lätt, så länge det har att brottas med eländet? Ett längre vistande på en ort upptäcker ändteligen dess förmåner: folket ökar sig: de olägenheter, dem den ena ej kunnat afhjelpa, undanrödjer den andre. Häraf uppkommer ett tillstånd, som är beqvämligt i jemförelse med det föregående: beqvämligheten muntrar; munterheten gifver tankegåfvan utrymme samt lif; och så snart denna qvicknat, frambringar hon sjelfvilligt ord, hvilka icke allenast uttrycka de nya begreppen, utan ock förskaffa sig en viss böjlighet, lämpad efter folkets lynne, samt dess förbättrade sätt att tänka. Således skiljer sig ett språk vid sin första fattigdom och råhet. Samfundets vidare förkofran, tillkommen, antingen af egen omtanke, eller af umgänge med främmande, fortskyndar sedermera språkets förbättring, och med detsamma dess förändring eller olikhet med sitt första ursprung och beskaffenhet.

När Sveriges förste bebyggare intogo stranden, voro de ofelbart nödställde flyktingar, hvilka talade det stamspråk, som varit gängse öfver Tyskland, Nederländerne, England, Frankrike, Ungern och Italien: tilläfventyrs ett språk, som ännu oförryckt bibehåller sig under Svea välde, ehuru folket är föraktadt, sedan det låtit drifva sig till våra ofruktbara fjäll, der egennyttan ej räknat mödan värdt att vidare förfölja dem.

Desse, som vi nu kalla Lappar, äro så mycket säkrare bördesmän till Svenska jorden, som de förvarat sin talan i de namn, dem de gifvit och vi ännu bruka på ganska många sjöar, vikar, vattudrag, skogar, berg, bebyggda ställen, m. m. och vore ej skäl att tro, det ett annat språk blifvit taladt och ett annat nyttjadt till orters nämnande. Om någon inflyttning till våra stränder vid Östersjön sedermera är skedd, lära desse ankommande i språket ej varit mera skiljaktige ifrån rikets gamla invånare, än att, efter de äldsta häfdatecknares berättelse, samtal och giftermål emellan de förre och sednare anställdes; äfvensom det är nog säkert, att vårt språk ännu i dag innefattar ganska många ord, hvilka antingen äro rent af Lappska, eller ock till sitt ursprung sådana.

Jag vill ej förmoda, att vår egenkärlek, på Svenska språkets vägnar, må finna sig förfördelad af denna ättledning; åtminstone böra vi ej i detta afseende befara något förakt af Fransyska, Engelska, Tyska med flera södra Europas nationer, hvilka i namnen på sina orter och äfven i sjelfva deras gångbara språk, ej mindre än vi, förvara ojäfäktiga bevis af skyldskapen med Lapparne; och om jag ej bedrager mig, ligger förnämsta grunden till Europeiska tungomålens öfverensstämmelse i denna gemensamhet af urfäder och stamspråk.

En sådan gemensamhet har väl hvarken varit okänd eller bestridd af dem, som undersökt ofvanberörde språk; men sedan visse bedragare, för flera hundrade år tillbaka, velat göra Tysklands äldsta invånare föga mindre märkeliga än Italiens, och i sådan afsigt understuckit åtskilliga skrifter, dem de tillagt ålder ifrån första åtta seklerne, så hafva de lärde varit föranlåtne att leda Historien igenom öcknar af osanning, samt att bestämma folkflyttningar och språkens likhet ifrån orediga och med hvarannan stridande uppgifter om Schyter, Celter, Galler och Göther af mer än hundrade slag.

Ett afsteg, förlåten mine Herrar, förde mig ifrån Sveriges språk, hvars beskaffenhet vid nionde århundradet man ännu icke känner med något slags säkerhet. Hvad man tror sig veta om denna tid, då månge vilja tillegna oss äfven skrifkonsten, blifver så mycket mera falskt, som det är hämtadt af en lefvernes-beskrifning öfver Biskop Ansgarius, uppdiktad fem eller sexhundrade år senare, än den föregifves vara skrifven; och lika så förhåller det sig med Rimberti lefverne, samt Adami Bremensis historiska skrifter, dem bedrägeriet inbillat oss höra till detta och närmaste tidehvarf. Jag nämner sådant, för att gifva tillkänna, det Svenska språket i nionde och tionde seklerna ej undergick någon ändring, förorsakad af Tyska lärare ifrån Hamburg och Bremen, hvilka aldrig kommo till Sverige.

Likväl, om man af vissa omständigheter får dömma, så skulle man tro, att vårt språk redan vid år 1000 vunnit någon förbättring igenom Skalderne. Desse voro Isländare, som ur England hämtat något slags lärdom, den de använde dels att uppodla språket i sin fädernesort, dels att förvärfva sig utkomst och

anseende vid Nordiska hofven. Om vi föreställa oss, att desse Skalder voro endast för poësien underhållne, så göra vi både dem och konungarne orätt. Troligare hade de att syssla med konunga-barnens uppfostran och att gå sina herrar tillhanda i statssaker, hvilka göromål på den tiden ej voro mera vidsträckta, än att många stunder öfverblefvo, på hvilka de kunde både inlägga heder och göra sällskapet nöje med sina skaldeqväden.

Hos ett ohyfsadt folk måste poësiens första införande nödvändigt hafva åstadkommit språkets förädlande. Skalden var ensam lärd i hela riket; han kunde således, utan all betänklighet, enrådigt gifva böjelser och sammanbindningar åt språket efter verskonstens behof; och då konungar, jarlar samt de mest ansedde män voro i hans umgänge: hans verser derjemte fattades och förvarades i minnet, samt utspriddes såsom den tidens enda vitterhet, så visar sig lätteligen, huru mycket en sådan skaldernes åtgärd skulle bidraga till språkets upphjelpande och förkofran.

Isländske skalderne, som begynt att gifva det samma skapnad, fingo igenom de påföljande sekler ett märkeligt biträde af christna lärare. Den undervisning, som desse meddelade: deras besök och sammankomster: deras vistande hos konungarne och landets förnämsta invånare: allt gaf dem tillfälle att verka på språket. Isländarne hade fått ljuset ifrån England, samt förut bildat sitt språk efter det Engelska; och när således christna läran äfven infördes i Sverige ifrån England, hade vårt språk den förmån, att både skalder och lärare på gemensamma grunder byggde dess uppkomst och förbättring; hvilket ofelbart är orsaken att Svenskan mera vid denna, än någon annan tid närmar sig till då varande Engelskan, såsom ses af våra runstenar.

I tolfte århundradet begynte Tyskarne att besöka Sverige, klostren inrättades, Munk-Ordnar indrogos ifrån Tyskland och äfven klerker, som igenom tjenstgöring vid församlingarne, i Dom-Capitlen och skolorna fingo språket i sina händer, och kunde så mycket lättare gifva detsamma Tysk skapnad, som olikheten förut ej lärer varit särdeles stor. Vi böra dock ej säga, att sådant förvärrade modersmålet; ty ännu skedde alla förändringar af klokt folk, samt efter nödtorft; och hafva vi skäl att tillegna vårt språk mycken styrka och anständighet i trettonde århundradet, under hvars sednare hälft Östgöta, Westgöta och Upplands lagarne äro författade. Men strax härefter begynte städerne att komma i ordning, hvarest Tyskar och Nederländare både i handel och handtverkerier utgjorde förnämsta borgerskapet. Desse talade sitt modersmål, hade utländska präster, och tillsatte magistraterne med hälften af sina landsmän. Det mindre borgerskapet och tjenstfolket, som var Svenskt och lefde stundeligen tillsammans med utlänningarne, emottogo af dem främmande ord och på Svenska orden främmande böjelser: skolorna förestodos af Tyska lärare: predikningarne Tyske: allt bidrog att tillskapa i städerne ett tvespråk, hvilket den uppväxande ungdomen inhämtade, och hvilket sedan utfördes kring riket af handelsutliggare, marknadsfolk, djeknar och den ur staden till landsbygden i återström gående tjenstehjons hopen.

Ännu voro dock de förnämare friade ifrån en sådan smitta; men språkets svåra öde, äfven inom den kretsen, dröjde ej längre, än till dess Konung Albrecht uppsteg på Svenska thronen. Utom den verkan till ondt eller godt, som Regenten och Hofvet hafva på ett lands tungomål, och hvilken ensam bort vara tillräcklig att i Albrechts tid förskämma Svenska språket, hade denne Konung af stats klokhet infört med sig en mängd af Tyska ädlingar och riddare, hvilka, understödde af honom och tilläfventyrs försedde med lyckligare inställningsgåfvor, än de infödde, vunno så allmänt bifall hos könet, att inom kort tid snart sagdt alla ansedda hus i riket hade en eller flera utländska mågar, hvilka så väl i allt annat, som i språket, utbredde hos de högre slägter den då gångbara Tyska smaken. När till dessas, Konungens och städernes åtgärd lägges, att rikets län anförtroddes åt Tyska ståthållare och embetsmän: att de insattes i domare-embeten: att underbetjeningen likaledes ofta var Tysk: att Svenska ungdomen studerade i Erfurt och vid andra Tyska Akademier: så ser jag icke, hvilken naturlig kraft möjeligen kunde hindra ett gemensamt förtyskande af språket och alla saker i vårt land.

Ändteligen inträffade Calmare-förening, som icke allenast bibehöll större delen af förenämde anledningar

till Svenska språkets vanrykt, utan ökade dem ännu vidare med Danska högre och lägre embetsmän i orterne, Danska biskopar och prelater samt Danska cantzlerer och skrifvare, hvilka säkert af okunnighet i Svenskan och kanske ännu säkrare för stats-afsigter påförde vårt språk alla de lyten, som de hade i sitt eget. Nu får man säga, att Svenska språket hade föga öfrigt, som kunde förloras, sedan en flod af förderf öfversvämmat detsamma och afbördat sin gyttja öfver hela detta vackra fält. Ord voro utvexlade: ändelser och böjelser förbytte: två tredjedelar af våra dyrbara casus i declinationerne försvundne: stafningssättet vrängdt och förstördt: stilen, som förut varit kort och sinnrik, blef nu vidlyftig och behäftad med en i många långa omvägar sig kring ämnet margfaldigt släpande matthet: språkets manlighet förlorad: väldets namn kunde ej en gång bibehålla sig, och Svea rike förvandlades nu till *Sverige;* så att Svenska språket vid Konung Gustaf den förstes tillträde var att anse såsom ett skådespel, hvilket i smått föreställde Babyloniska förbistringen.

Denne Konung ägde en naturlig vältalighet, hvilken ådagalades, så väl eljest, som vid alla riksmöten, der han sjelf förde ordet. Hans tal utmärkte sig i synnerhet igenom starka uttryck och ett öfverflöd af liknelser, hvilka oftast voro öfvermåttan väl träffade. Då Danmarks uppförande, vid slutet af Konungens lefnad, ådrog sig dess missnöje, föranlät sådant honom att låta sitt hjerta utgjutas i verser, hvarmed han bestraffade grannens förmenta trolöshet. Det var dock största lyckan för vårt språk, att så väl reformations-verket, som cantzli-förvaltningen föllo i Olai Petri händer: en man af både snille och lärdom, och hvilken för Historiens skull hade grannsynt igenomgått rikets äldre och i lyckligare tider författade handlingar. Dess många skrifter, som af trycket utgingo till reformationens försvar, återförde Svenska språket till värdighet; och förvaras åt hans penna ett hedrande minne i domare-reglorna, hvilka ännu finnas vid vår Lagbok. Det biträde han hade af sin föregångare i Cantzlers-Embetet, Laurentius Andreæ, och af sin broder Ärke-Biskopen Laurentius Petri, förtjenar visst mycket afseende, men det vill dock synas troligt, att Olaus Petri var begges läromästare i språket.

Konung Erik var för mycket tryckt af sin olyckliga belägenhet, att i alla delar kunna gifva utrymme åt sin omskränkta kärlek för fäderneslandet och åt de öfriga goda egenskaper, med hvilka naturen och en förträfflig uppfostran honom försett. Hans egen styrka i Svenska språket ses så väl af de psalmer och visor, hvilka finnas utgifne, som af hans öfriga skrifter och i synnerhet handbref, skrifna före och efter dess störtande, till sin Gemål och andra. Han nyttjade dock, så ofta han kunde, Latin, det han ända till fullkomlighet innehade.

Brodern, Konung Johan den tredje, hade mera böjelse för modersmålet och mera ledighet att vårda detsamma, hvilket han icke heller någonsin underlät. Han befallte, att språkets renhet i skolorna skulle iakttagas: han stadgade uttryckeligen, att så väl i Cantzliet, som eljest, främmande ord ej fingo inmängas i Svenska handlingar; äfvensom Konungen, vid sin Herr sons Sigismunds bortförlofvande till Polen, ålade honom, att alltid afhålla utländska ord ur Svenska språket, samt förvara detsamma så rent och oförryckt, som det var i Konung Gustafs tid. Och hvad borde man icke för modersmålet vänta af den Konung, som så nitiskt ifrade för språket i det land han regerade, att då denne Herre, såsom Hertig till Finland, skulle låta afgå ett bref till Konung Carl IX. i Frankrike, kunde han ej förmås att skrifva detsamma annorlunda än på Finska? Man må ej föreställa sig, att sådant härrörde af bristande språk-kunskap, den Konungen vida öfver behofvet innehade; ty utom Fransyskan och Grekiskan, dem han väl förstod, kunde han obehindradt tala Latin, Polska, Tyska och Engelska; och är säkert att Svenska språket under honom var ganska rent, och vann en stadga, som de näst föregående tider ej förmått åstadkomma.

Dessa egenskaper bibehöllos någorlunda under Konung Carl den nionde, som beständigt var sysslosatt med göromål af högsta vigt och äfventyr, hvilka uteslöto någon särdeles vård om språket. Herrens egen stil var icke allenast stark och manlig, utan hade ock undertiden, helst i bref, någon skärpa, som gaf dem mera eftertryck, än den vanliga vältaligheten. Vid riksmöten märktes den äfven; och bidrog jemte öfriga medel

till den framgång, hvarmed han lyckligt utförde sina stora värf och företaganden.

Sonen Konung Gustaf Adolph: ett namn, som Sverige ville höja öfver thronen, om något högre gafs. Denne Herre var skapad för fullkomligheten, och gifven åt jorden, för att låta den afmäta huru stora gåfvor hos en person kunde förenas. Början af hans historia öfver sig sjelf: hans tal till Ständerne: hans ryktbara bref till Axel Oxenstjerna, till Axel Baner, till många andra: hvilka mästerstycken af smak och vältalighet! Hans hjerta, hvilket äfven så litet kunde brista i mod, som blottas på ömhet, försåg honom alltid med ädla tänkesätt; och hans förstånd gaf honom en deremot svarande värdighet i uttrycken. Stor i allt som tillhörde dess höga kall, hvi skulle han icke vara den ypperste Författare, på sin tid, i sitt rike?

Om Svenska Folket i våra dagar ser thronen upplyst af en lika fullkomlighet, så påminna vi oss, det naturen förbehållit sig att då och då frambringa något jemlikt med sina största verk; på det vi skulle skönja, att, när hon öfverdrifver sin kraft, sådant ej sker af en slump eller öfvermod, utan för att stadga sin dyrkan, medelst vissa högtider.

Drottning Christinas tidehvarf lyser mer af andra saker, än af Svenska språket. Snart i åttatio år å rad hade vårt krigsfolk lefvat med Tyskar, när Westphaliska freden slöts. Både befallande och lydande hunno såmedelst att glömma modersmålet eller åtminstone att vänja sig vid en blandning, som emellan så närskyldta språk svårligen kunde undvikas. När desse, tid efter annan, återkommo till fäderneslandet, försedde med förtjenster och kännedom af verlden, gaf sådant dem rättighet till det anseende, att gamla fredliga Svenskan måste gifva vika för det gångbara fältspråket; hvaraf uppkom ett alldeles nytt tungomål, såsom nogsamt ses af denna tids skrifter, i synnerhet bref. Endast sammanbindnings – orden voro Svenska, de öfriga äfven som ordningen och talesätten Tyska. Var det fråga om sinnelag; sådant kallades *gemöthe:* var något som gjorde tillfyllest; det skulle heta *erkleckeligt*, och så vidare. I sanning måste man hafva vackra kunskaper i tyska språket, om man skall förstå Svenska handlingar för dessa tider.

Denna språkets ärg började dock afnötas under Konung Carl Gustaf, som sjelf ägde mycken styrka och lätthet att skrifva, och derföre skref under sin korta regering mer än någon af hans företrädare. Sällan afgick något bref till de många Ministrar, som den tiden uppehöllo sig vid främmande hof och städer, att Herren icke med egen hand gjorde ansenliga tilläggningar, ofta till flera ark. Stilens goda art kan bäst intagas af det Skrifte-Tal, som Konungen höll dagen före sin död; hvilket visar, att tankekraft och styrka i själen ansågo sig skyldige att följa en så stor hjelte ända till brädden af grafven. Man skulle kunna misstänka Konungens Biktfader, som fattat Talet i pennan, att han tillsatt något af sitt eget; men denne är nogsamt försvarad af sina många öfriga skrifter, hvilka intyga att han inom medelmåtta i tankar och ordning hade sin bestämda krets.

Konung Carl den elfte hade väl hvarken djup kännedom af språket, ej heller ingick han i någon särdeles befattning med detsamma, men hvad Olaus Petri var i Konung Gustafs, Friherre Erik Sparre i Konung Johans, samt Friherre Johan Skytte i Konung Carl IX:s och Gustaf Adolphs tid, detsamma voro under denna Konungs regering Friherre Ehrensten, samt Grefve Magnus Gabriel De La Gardie, Stjernhjelm, Columbus, Wexionius, flere, och framför alla Grefve Lindsköld; hvilka igensökte språkets rätta grunder och på de samma uppförde den vackraste byggnad.

Huru denna byggnad sedan vunnit den ena förbättringen efter den andra, kännen J, mine Herrar! hvilka sjelfve lagt handen härvid, säkrare, än jag, som blott varit åskådare. Och huru mycken anledning har icke det allmänna att vänta densamma snart bragt till högsta fullkomlighet, sedan ordningen af den kedja, som Konungen följer i alla dess vigtiga företaganden, lyckligtvis hunnit leda dess nådiga åtgärd till detta föremål, och dess höga val af medel in på Eder, mine Herrar! i hvilkas ynnest jag utbeder mig att beständigt få vara innesluten.
